

Перспективи розвитку Збройних Сил України в контексті удосконалення воєнної організації держави

Андрій Єрмоленко,
майор, ад'юнкт кафедри
морально-психологічного забезпечення
Національної академії оборони України

Останнім часом вітчизняні воєнні теоретики і державні діячі все частіше використовують термін „воєнна організація держави” (ВОД), аналізують проблеми, пов'язані з її життєдіяльністю. Безумовно, базовим компонентом ВОД є збройні сили. Автор статті пропонує власний підхід до розв'язання деяких проблемних питань оптимізації розвитку військової сфери України.

Мінливість та невизначеність сучасної геополітичної обстановки в глобальному і регіональному масштабах висуває нові вимоги до забезпечення національної безпеки України та адекватності її воєнно-політичної моделі викликам сьогодення.

На жаль, в Україні існує певна невідповідність оборонної політики держави реаліям безпеки євразійського регіону, про що свідчить, зокрема, незадовільний стан одного з основних її інструментів – Збройних Сил, а, відповідно, й воєнної організації держави [1]. Така ситуація пояснюється низкою факторів, що виникли в процесі взаємовпливу українського державотворення та еволюції політичної системи світу. Так, сучасний рівень розвитку українського суспільства і держави визначає критичні обмеження перспектив ЗС України, що виражається в **недовершеності формулювання базових пріоритетів розвитку нації; суспільній незацікавленості проблемами оборони; нерозробленості методологічних основ воєнної безпеки держави; недосконалості нормативно-правової бази у сфері національної безпеки; неефективності стратегічного оборонного планування, недовершеності ВОД, а також в обмеженості ресурсного забезпечення та**

нераціональному використанні наявних можливостей.

На підставі аналізу останніх наукових досліджень і публікацій можна дійти висновку, що питання ефективного розвитку національних Збройних Сил є актуальним як для вітчизняних науковців, так і для фахівців державного і військового управління країни [2; 3; 4; 5; 6]. Проте й донині лишається недостатньо розробленою проблема еволюції ЗС в системі ВОД, що й визначає спрямування цієї статті.

Перш за все, важливим вбачається відновлення єдності компонентів триади „суспільство – держава – армія”. За останні роки їх взаємозв’язки стали більше теоретико-економічними, ніж політичними (демократичними). Теперішній стан взаємодії суспільства і Збройних Сил можна охарактеризувати як державний контроль над ними, що майже виключає цивільний контроль та зворотні зв’язки. Ця проблема не нова і вже досить ґрунтовно досліджена вітчизняними фахівцями. Основи її розв’язання були законодавчо закріплені (Конституцією України, законами України „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”, „Про оборону України”, „Про Збройні Сили України”). Напрями реалізації та вдосконалення прописані у відповідних документах (Біла книга, державні програми розвитку і реформування ЗС України тощо), але ефективної системи цивільно-військових відносин і досі не сформовано [2; 6, с. 275 – 286; 7]. Відтак, автор вважає, що на сучасному етапі розвитку воєнно-політичної моделі України нагальною є необхідність сформулювати державне замовлення на дослідження специфіки цивільно-військових відносин України та шляхів їх оптимізації.

Наступним важливим моментом є визначення ролі й місця ВОД та ЗС в системі національних інтересів України. Як зауважує О. Литвиненко, йдеться про необхідність розбудови держави та її інститутів не під конкретні особистості (групи), а „під сформовані цілі й завдання, які випливають з чітко артикульованих національних інтересів” [8].

Неконкретність проголошених пріоритетів розвитку українського суспільства залишається головною проблемою державотворення і національної безпеки України [6, с. 20]. Наприклад, у статті 8 Закону України „Про основи національної безпеки України” вказується, що основним напрямом державної політики у воєнній сфері є прискорення реформування ЗС України, але із закінченням дії у 2005 році Державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України цей процес було формально завершено [11]. Можливо, з цієї причини Верховна Рада й не включила показники на оборону до основних напрямів бюджетної політики України на 2006 рік. Наявність цієї та інших невідповідностей у визначенні базових національних інтересів ставить під сумнів ефективність розвитку системи воєнної безпеки країни, а відтак ВОД і ЗС.

Отже, на нашу думку, слід законодавчо сформулювати і класифікувати національні інтереси України. В Законі „Про основи національної безпеки України” із ст. 6 (пріоритети національних інтересів) п. 3 доцільно виключити термін „захист” та вираз „недопущення втручання у внутрішні справи України”, оскільки цей закон і без того регламентує **захист національних інтересів України**. Відповідно, у законодавчих актах і державних програмах, що визначають засади реалізації і просування національних інтересів України, одним із пріоритетів треба визначити їх **захист**. При цьому, ЗС України та інші військові формування ВОО належить застосовувати тільки в разі небезпеки життєво важливим з них. Звідси – одним з основних напрямів державної політики у воєнній сфері національної безпеки України (Закон „Про основи національної безпеки України”) слід визначити: удосконалення ВОО та її компонентів з **метою** створення їх оптимальної моделі, що забезпечить можливість України стримувати й ефективно протидіяти проявам зовнішньої і внутрішньої воєнної небезпеки.

Важливо зауважити, що нині життєво небезпечним є те, що ми не маємо стратегії воєнної безпеки держави, яка б ґрунтувалася на справді важливих національних інтересах. Ефективно вирішити цю проблему можна лише тоді, коли буде розроблено цілісну науково обґрунтовану теорію воєнної безпеки України. Основа для цього вже є – це наукові розробки фахівців, що представляють НАОУ, НІСД та ін. [6; 12; 13; 14].

Слід, проте, мати на увазі, що зазначені методика адаптовані до системи міждержавних відносин, що обумовлює їх недостатню ефективність у випадку включення до цієї системи недержавних суб’єктів. Актуалізація тероризму як феномена воєнно-політичного протидіяння та спроби боротьби з ним доводять: сучасна цивілізація ще не має у своєму розпорядженні ефективних способів його запобігання та нейтралізації. І Україна тут не виняток. Вирішення проблеми потребує створення багатомірної методології, що дозволила б об’єднати в несуперечливу конструкцію розробки гуманітарних, суспільних, технічних, воєнних та інших наук.

Отже, Україна потребує принципово нової методології участі в розв’язанні глобальних проблем війни і миру та науково обґрунтованої стратегії воєнної безпеки. Тим більше, що нормативно-правові основи розробки та реалізації стратегічного планування у сфері воєнної безпеки держави було закладено 2004 року Законом України „Про організацію оборонного планування”, який, крім усього іншого, передбачає узгодження перспектив розвитку ЗС України та інших військових формувань Державною програмою розвитку ВОО [9].

Торкаючись питання функціонування органів державної влади у сфері воєнної безпеки, слід зауважити, що автор в ході аналізу процесу військового будівництва України виявив низку стійких тенденцій

**Перспективи розвитку Збройних Сил України
в контексті удосконалення воєнної організації держави**

Андрій Єрмоленко

негативного характеру, пов'язаних з їх діяльністю у згаданому напрямі [10]. Тому якнайскорішого вирішення потребує проблема узгодженості діяльності всіх гілок державної влади у сфері оборони. Ініціатива тут має належати Президентові України (як Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил) при активній позиції Верховної Ради, а уряд України разом з ними має нести солідарну відповідальність за наслідки реалізації воєнної політики держави. Це стосується як обґрунтування можливостей країни і перспектив розвитку ЗС, так і ресурсного забезпечення їх ефективного функціонування та еволюції.

Для розв'язання зазначених питань, перш за все, необхідно:

- встановити мінімально допустимий рівень воєнної безпеки України та законодавчо його закріпити;
- визначити співвідношення економічної доцільності та інтересів воєнної безпеки України, прийняти необхідне політичне рішення;
- розробити стратегію воєнної безпеки України;
- відмовитись від практики вибіркового форсування окремих напрямів військового будівництва при низьких темпах усього процесу;
- подолати відставання нормативно-правового супроводження від реальних процесів розвитку військової сфери України.

Відповідно, ключовими напрямками військової політики України на найближчу перспективу доцільно визначити:

- досягнення параметрів ВОД та ЗС України, які за своїми кількісно-якісними показниками спроможні своєчасно і ефективно виконувати покладені на них завдання;
- формування нормативно-правового поля військового будівництва, адекватного реаліям внутрішньо- та зовнішньополітичної обстановки;
- створення умов для прогресивного розвитку ОПК України;
- забезпечення належного фінансово-економічного супроводу заходів військового будівництва;
- подальша демократизація сфери цивільно-військових відносин, вдосконалення системи демократичного цивільного контролю за діяльністю ВОД.

На сьогодні сформувався комплекс усталених тенденцій воєнно-політичної обстановки, що потребує створення ВОД. Ігнорування цієї проблеми вже в недалекому майбутньому може призвести до незворотних деструктивних процесів у сфері національної безпеки країни.

Перший напрям цієї роботи – максимальна демілітаризація військових формувань МВС, ДПС, МНС України. Однак їх перетворення (в перспективі) на невійськові формування та служби не знімає з порядку денного питання протидії внутрішнім загрозам воєнного характеру. Навпаки, активізація тероризму і загострення внутрішніх протиріч тільки актуалізує його. Реалії демонструють необхідність безпосередньої причетності Збройних Сил до вирішення цих проблем. Та й можливе

проблеми державотворення

проблеми державотворення

загострення етнічних, соціальних, економічних, політичних протиріч і вірогідність їх ескалації до збройного конфлікту також передбачає вирішення цієї проблеми силовими методами.

Наступна закономірність випливає з необхідності залучення військових підрозділів до виконання специфічних завдань під час стабілізації обстановки у постконфліктний період (роззброєння незаконно створених воєнізованих формувань, виявлення та захоплення їх лідерів, ліквідація масового безладу, надання допомоги місцевій владі, вирішення гуманітарних питань тощо).

І нарешті – міжвідомча інтеграція, яка безпосередньо диктується сучасними вимогами ведення збройної боротьби. Як свідчить досвід, проведення воєнних акцій та операцій потребує високого рівня взаємодії силових відомств та окремих цивільних організацій.

Як бачимо, ситуація вимагає інтеграції інститутів держави у двох вимірах: безпосередньо силових структур між собою та комбінації зусиль військових, цивільних установ і правоохоронних відомств. Причому, реалізація першого варіанта вбачається досить ефективною при створенні ВОД.

На думку автора, сьогодні в Україні конче необхідно якісно вдосконалити ВОД. Оскільки необхідність її існування є беззаперечним, а всі військові формування держави перебувають у стані реформування, то економічно доцільним та ефективним вбачається поєднання цих відомчо розрізнених, проте тотожних процесів у єдину систему заходів оптимізації дієвого компонента структури воєнної безпеки України.

Отже, Україні необхідно завершити формування вже задекларованої ВОД, збалансувавши при цьому розрізнені процеси оптимізації її військових елементів.

Реалізація цього напряму передбачає обов'язкове виконання таких процедур: обґрунтування та розробку Державної програми розвитку ВОД; нормативно-правового супроводу і всебічного забезпечення її реалізації. Це потребує законодавчого закріплення факту існування ВОД, визначення її функцій, завдань, структури і регламентації діяльності, а також внесення відповідних коректив до Конституції України і чинного законодавства. Виконання цих заходів стане підставою для формування запитів фінансово-економічного забезпечення програми і створить прецедент всебічного супроводу її реалізації. Детальніше алгоритм цієї процедури визначено Законом України „Про організацію оборонного планування” (2004 р.).

Відповідно, метою цієї Державної програми має бути **створення єдиної структури Воєнної організації держави з відповідними централізованими підсистемами управління та всебічне забезпечення за принципом оборонної достатності та мінімізації витрат**. Базовим компонентом її слід визначити ЗС України, центральним органом

**Перспективи розвитку Збройних Сил України
в контексті удосконалення воєнної організації держави**

Андрій Єрмоленко

виконавчої влади та військового управління ВОД – Міністерство оборони України. На базі ГШ ЗС України створити об'єднаний штаб керівництва ВОД. Це має бути головний орган військового управління ЗС України та іншими військовими формуваннями. В структурі ВОД сформувати два функціональні компоненти: ЗС України (зовнішньополітичного призначення) та війська внутрішньодержавного призначення (ВВДП).

Крім зазначеного необхідно розпочати інтеграцію розрізнених систем забезпечення військових формувань в єдині за профілем підсистеми забезпечення ВОД. Вирішити це завдання можна за рахунок:

- створення загальної підсистеми підготовки військових кадрів для ЗС України та ВВДП;
- розширення можливостей і повноважень структур оперативного забезпечення ЗС України (радіоелектронної боротьби; радіаційного, хімічного та біологічного забезпечення; воєнної топографії та навігації; інженерних військ) з метою задоволення потреб ВОД;
- формування на базі логістики ЗС України об'єднаної структури матеріально-технічного забезпечення військових компонентів ВОД;
- зведення розрізнених органів медичного обслуговування військових формувань держави в єдину конструкцію ВОД.

Результатом виконання такої програми має бути формування підвалин для ефективного розвитку ВОД та її компонентів, а також закріплення позитивних тенденцій еволюції системи воєнної безпеки України.

Традиційно в системі воєнної безпеки України та ВОД Збройним Силам відводиться реалізація функцій зовнішньої спрямованості. Грунтуючись на нормативно-правових засадах воєнної політики України та враховуючи її оборонний характер, автор схильний вважати базовою функцією ЗС України – оборону України. Оскільки „захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності” (прописані в Законі України „Про Збройні Сили України” в редакції від 13.01.2005 р.) є надто загальним положенням, а якщо виокремити його суто воєнну складову, то це буде скоріш функціями ВОД (внутрішньої та зовнішньої спрямованості). Сам же термін „оборона України” (згідно із Законом України „Про оборону України” в редакції від 19.06.2003 р.) повністю визначає призначення Збройних Сил. Крім цього, враховуючи обмежені функціональні можливості ДПС, на ЗС покладається охорона повітряного і підводного простору в межах територіального моря України.

Отже, основними завданнями ЗС України мають бути:

- забезпечення стримання збройної агресії проти України та відсіч їй;
- забезпечення недоторканності повітряного і підводного простору в межах територіального моря України.

Крім вказаного, враховуючи наявність внутрішньополітичних дестабілізуючих факторів і можливість їх ескалації та обмежені

проблеми державотворення

проблеми державотворення

можливості внутрішньофункціонального компоненту ВОД щодо протидії їм, участь України в колективних системах безпеки, а також актуалізацію тероризму, на ЗС України покладаються додаткові специфічні завдання:

- запобігання терористичним актам та участь в антитерористичних операціях;
- участь у локалізації та нейтралізації внутрішньодержавних збройних конфліктів;
- участь в операціях багатонаціональних сил, які створюються за рішенням Ради Безпеки ООН для запобігання воєнним конфліктам та їх розв'язання.

З'єднання, військові частини і підрозділи ЗС України можуть також залучатися до інших заходів згідно з чинним законодавством у межах, визначених указами Президента України, які затверджуються Верховною Радою України.

Розвиток ЗС України (враховуючи воєнно-політичну ситуацію та нинішні можливості держави) здійснюється за принципом оборонної достатності, шляхом створення невеликих за чисельністю, економічно необтяжливих, добре озброєних, боєздатних, мобільних, придатних до швидкого розгортання поліфункціональних сил, спроможних зробити гідний вклад у забезпечення регіональної та глобальної безпеки.

Аналіз досвіду врегулювання воєнних конфліктів після завершення холодної війни, а також прогнозування їх можливого характеру в майбутньому, форм та способів застосування в них військ (сил) доводить, що цілі можуть бути досягнуті лише завдяки спільним діям усіх видів збройних сил при їх ефективній взаємодії, гнучкому управлінню, безперебійному забезпеченню.

Відтак, можна визначити перспективні напрями розвитку бойових можливостей ЗС України як системоутворюючого компонента ВОД.

Організаційна адаптація, яка полягає у створенні модульних організаційно-штатних структур Збройних Сил, що мають забезпечувати швидку реконфігурацію загальних можливостей для виконання профільних і специфічних завдань як самостійно, так і в комбінації з елементами інших військових формувань.

Міжвідомча інтеграція – скоординована ефективна взаємодія ЗС з іншими інституціями держави та міжнародними організаціями. Діяльність ЗС України має бути ефективно інтегрована в систему використання всіх інструментів національного потенціалу та міжнародних організацій.

Удосконалення системи управління, її інтеграція в єдину систему державного управління і створення умов для взаємосумісності з інформаційними структурами європейської та євроатлантичної безпеки.

Перехід до єдиної системи матеріально-технічного забезпечення – логістики ЗС України. При цьому, великого значення необхідно надавати залученню цивільного сектора промисловості і транспорту для

**Перспективи розвитку Збройних Сил України
в контексті удосконалення воєнної організації держави**

Андрій Єрмоленко

вдосконалення системи матеріально-технічного забезпечення.

Пріоритети в оснащенні військових частин ОВТ спрямовані на розробку і створення перспективних типів, модернізацію і підтримку боєздатного стану наявних зразків озброєння та військової техніки. Проте, враховуючи теперішній стан української економіки, найближчим часом можна говорити, скоріш за все, про модернізацію наявного парку ОВТ.

В системі **оперативного забезпечення військ (сил)** на перший план висувається необхідність **підвищення можливостей підрозділів і засобів радіоелектронної боротьби**, що в перспективі має всі передумови стати окремим родом військ.

Професіоналізація ЗС України, яка, крім іншого, передбачає використання можливостей участі України у „Процесі планування та оцінки сил” НАТО, багатонаціональних навчаннях у межах програми „Партнерство заради миру”, міжнародній миротворчій діяльності як засобу підвищення рівня професіоналізму на практиці.

Що стосується **визначення оптимальної чисельності** особового складу ЗС України в мирний час, то автор вбачає ефективним застосування формули „1 + 0,5”, де „1” відображає чисельність сил, необхідних для участі в одній воєнній кампанії, а „0,5” складає половину попереднього показника для захисту національної території та відмобілізування Збройних Сил за необхідності протидії агресії на іншому напрямі або участі одночасно в кількох операціях на різних ТВД.

ЗС України мають бути готовими вирішувати завдання національної безпеки в процесі реорганізації, переозброєння та інших заходів оновлення, що в майбутньому забезпечить їх високу дієздатність та ефективність, а також створить надійний фундамент розвитку ВОД.

Отже, ефективний розвиток військової сфери України в майбутньому вбачається можливим за умови інтеграції усіх військових формувань держави в об'єднану конструкцію з подальшим її перетворенням на цілісну систему ВОД. При цьому особливу увагу варто приділяти створенню єдиних підсистем забезпечення її життєдіяльності, а роль системоутворюючого компонента має належати ЗС України. Основним перспективним завданням національної воєнної політики в цьому напрямі вбачається проведення процедур нормативно-правового, організаційного, оперативно-стратегічного та ресурсно-економічного забезпечення процесу військового будівництва. Такий підхід потребує раціонального розподілу ресурсів для підтримання на належному рівні бойових можливостей ЗС з одночасною модернізацією їх окремих елементів. За умови повноцінного одночасного інвестування поточного утримання компонентів ВОД та інвестування перспективних програм буде забезпечено високий рівень обороноздатності України.

Література:

1. **Поляков Л.** Воєнна політика України: конструктивна невизначеність // Національна безпека і оборона. – 2004. – №8. – С. 13 - 19.
2. **Ситник Г. П.** Державне управління національною безпекою України: Монографія – К.: Видавництво НАДУ, 2004. – 408 с.
3. **Требін М. П.** Армія та суспільство: соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації: Монографія – Х.: Видавничий Дім „ІНЖЕК”, 2004. – 404 с.
4. Оборонна політика України: реалії та перспектива: матеріали міжнародної конференції (Київ, 19 вересня 2003 р.) // Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Женевський центр демократичного контролю над збройними силами. – К.: НІМБ, DCAF. – 216 с.
5. **Деркач А. Л.** Про реформу Збройних Сил України // <http://www.derkach.com.ua>.
6. **Бодрук О. С.** Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія – К.: НІПМБ, 2001. – 300 с.
7. **Гончаренко О., Джангужин Р., Лісіцин Е.** Громадянський контроль і система національної безпеки // Національна безпека України. – 2003. – № 1. – С. 39 - 46.
8. **Литвиненко А.** Имперский вектор и сегодняшняя Украина // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. Выпуск 2. – Х.: Константа, 2004. – С. 159.
9. Закон України „Про організацію оборонного планування” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2005. – №4. – С. 97.
10. **Єрмоленко А.** Системні недоліки розвитку Збройних Сил України на сучасному етапі // Політичний менеджмент. – 2006. – №2. – С. 54 - 66.
11. Закон України „Про основи національної безпеки України” // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №39. – С. 351.
12. **Артюшин Л. М., Костенко Г. Ф.** Теоретичні аспекти стратегії воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ. – 2003. – 176 с.
13. **Толубко В. Б., Бут Ю. І., Косевцов В. О.** Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів – К.: НАОУ. – 2002. – С. 5 -31.
14. **Богданович В. Ю., Маначинский А. Я.** Методологические основы системных исследований проблем военной безопасности государства / Киев. – 2001. – 172 с.